ئێرانی دوای بۆردومانکردن و لەناوبردنی سەرانی بازنەی دەستەڵات.. کاوە حەسەن

دوای ماوەیەک لە گرژی و بۆردومانکردن، ئەمریکا و ئێران ڕێکەوتنێکی دوو مانگیان ڕاگەیاند و هەردوو سەرۆک، پزشکیان و ترامپ، لە میدیاکاندا واژووی خۆیان خستە سەر ڕێککەوتنەکە. ئەم ڕێکەوتنە کارێکی ئاسان نەبوو هەروەک ترامپ خۆی ئەم ڕستەیەی دەوتەوە لە کاتێی واژووکردنەکەدا. گەیشتن بەم ڕێککەوتنە ئاسان نەبوو ل□ بەر ئەوەی ئاراستەی جەنگەکە دەبوایە بچێتە قۆناخێکی ترەوە، لەلایەک ئەمریکیەکان نەیاندەویست بەردەوام بن و خۆیان دەرگیری شەڕێکی درێژخایەنی نمونەی عێراق و سووریا بکەن، وە لەلایەکی ترەوە چونە ناو قۆناخێکی نوێی جەنگەوە لەگەڵ ئێران بۆ ئەمریکا ئاسان نەبوو چونکو دیمۆکراتەکان لە ئەنجومەنی پیراندا خەریکبوون پاشەکشەی گەورە بەدەستەڵاتەکانی سەرۆک کۆمار بکەن لە ڕێگەی سنووردارکرنی دەستەڵاتەکانەوە سەبارەت بە بەرپاکردنی جەنگ. ناڕازیبوونی دیمۆکراتەکان لە بەرامبەر سیاسەتەکانی ترامپدا هەر لەسەرتای ئەم جەنگە بە ئاشکرا بەیان دەکرا و ئەمە کاریگەری خستبوو نێوان کۆمارێکان خۆیانەوە. شک□ق□کاران و میدیا جیهانییەکانیش دابەش ببون بەسەر دوو بەرەدا سەبارەت بەوەی کە کێ براوەی سەرەکی دەبێت لە گشت گرژی و وێرانکاریەکاندا کە ئەنجامدرا لەلایەن هەردووبەرەی شەرکەرەوە. لە نێو کوردستانیشدا ئەو شەڕە شر□ق□ی زۆری بۆ کرا تاکو ئاستێک کە زۆرێکمان لەسەرەتای ئەم جەنگەدا لەو باوەڕەدا بووین کە دوای کوشتنی کەسە یەکەمەکانی ئێران، بەتایبەت خامەنەی و کەسە تووندڕەوەکانی دەوروبەری لەناو□ندی بازنەی دەستەڵاتدا، ئاکام و مەبەستەکانی ئەو جەنگە شێوەیەکی فیزیکی بە کۆتایی کۆماری ئیسلامی دێت. بە واتایەکی تر، روخانی دەزگاکانی دەوڵەتی کۆماری ئیسلامی و ئاواکردنی م□د□□□ سیاسیەکەی. ئەم چەند دێڕەی سەرەوە گوزەرێک بوو سەبارەت بە جەنگی ئەمریکا دژی ئێران و بەربەست و کاریگ□ریە سەرەکیەکانی. بەڵام ئەوەی گرنگە لەم ڕۆژانە پرسیاری زۆرینە ئەوەیە کە ئایا چارەنووسی کۆماری ئیسلامی و جومگە گرنگەکانی نێو بازنەی حکومڕانییەکەی چۆن دەبێت؟. بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، دەکرێت ئاماژە بە چەند گریمانێک بکەین کە چانسی ڕوودانیان هەیە ببنە مایەی ئەوەی کە

سیمای مۆدێلێکی نوێی حکومڕانی لە ئێراندا دەربکەوێت.

گریمانەی یەکەم:
لە ئێستادا کۆمەڵگای ئێرانی بەشێوەیەکی بەرچاو نەفرەت لە دەستەڵاتدارێتی دینی و کۆماری ئیسلامی دەکات، وە بە لەناوچونی کەسە سەرەکییەکان و ڕابەری گشتی کۆماری ئیسلامی ئێران، ئەستەمە مۆدێلی حکومڕانی ئێران بتوانێ وەک پێشوو بمێنێتەوە و لەسەر سیاسەتە توندەکانی پێشووی بەردەوام بێت. ئەم ڕق بێزارییەی خەڵک مۆدێلی حکومڕانی ئێستا ناچاردەکات ئاڵوگۆڕ لە شێوەی دەستەڵاتدارێتی خۆیدابکات ئەگەر بیەوێ بمێنێتەوە.

گریمانەی دووەم:
ئێرانێکی وابەستە بە دنیای دەرەوە و دووبارە کرانەوەوە و هەڵگرتنی شەرت وبەندە ئابوورییەکان لەسەری لە لایەک، وە لەلایەکی ترەوە چوونە ناوەوەی کۆمپانیا جیهانییەکان و ڕەهاکردنیان لە کارو چالاکی سەرمایەگوزاری بازرگانیکردندا دەبنە مایەی کرانەوە و کەمڕەنگکردنەوەی ڕۆڵی ئەو نوخبەیەی کە باڵادەست و کاریگەر بوون لە زەمانی بوونی ڕەهبەر و بازنەی دەستەڵاتدارێتی توندڕەوەکانی کۆماری ئیسلامیدا. بەو پێیەی بازاری ئازاد و سەرمایەگوزاری بەبێ سنوردارکردنی دەستەڵاتەکانی دەوڵەت و سیاسەتمەدارن ناتوانێ کارا و سوودمەند بێت، دەستەڵات لە زۆرێک لە لایەنەکانی ژیانی خەڵکەس بە نەخش دەبێت . لە هەمان کاتدا دەستەڵات زیاتر دەکەوێتە ژێر کاریگەرییەکانی بازاڕەوە. ڕەهبەرانی سیاسی بازنەی دەستەڵاتدار توندڕەو ناچار دەکرێن لە جومگەی دەستەڵاتدا نەمێننەوە کە هەر ئێستا سەرتاکانی ئەو پاشەکشەیە باسی داخی ناوەندە سیاسی و هێزە نێو دەوڵەتییەکانە.

گریمانەی سێیەم:
ئالوگۆڕی مۆدێلی حکومڕانی لە ڕێگەی هاتنە مەیدانی خەڵکی ئێران بە ئاڵوگۆڕکردنی دەستەڵاتی کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە. پێش لەدانی ئەمریکا، تەواوی خەڵکی ئێران خوازیاری ئاڵوگۆڕ و باشترکردنی گوزەرانیان بوون. نهێنیەک کە تەواوی دەستەڵاتەکانی لەسەر وەستاوە موتمانە و گوێ ڕایەڵی خەڵکە لە بەرامبەر حکومڕانیدا. ئەم پەیوەندییە بە تەواوی پچراوە لە ئێستادا لە ئێران تەنها شتێک کە دەستەڵاتەکەی هێشتووەتەوە زەبرو زەنگەکانەتی لەڕێگەی دەزگا سەرکوتگەرەکانییەوە ئەنجام دەدرێن. ئێرانێکی کەم برسی تر و بەستراو بە دنیای دەرەوە، پرۆسەی ئاواکردنی شێوازی حکومڕانی توندڕەوکانی نێو دەستەلاتی ئێستا خێرا تر دەکات.

بەدیهاتنی هەریەک لەم گریمانە بە بەرژەوەندی خەڵکی ئێران دەشکێتەوە، وە ئەگەریش هیچ یەکێک لەم گریمانانە ڕوو نەدەن، دوای ئەم گرژیانە ئێران و مۆدێلی حکومڕانییەکەی دەچنە قۆناغێکی نوێوە کە کە زۆر لەوەی پێش کوشتنی خامەنەئی جیاواز تر و شلوشاو تر دەبێت.

کاوە حەسەن
21/6/2026

ئەرێ بەڕاست نەخشەی ناوچەکە گۆڕا یاخود دەگۆڕرێت؟.. زاهیر باهیر

دوای هێرشە ترۆریستییەکەی حەماس بۆ سەر ئیسرائیل لە 07/10/2023 و وەڵامدانەوەی دەوڵەتی تیرۆریستی ئیسرائیلی بۆ جینۆسایدکردنی خەڵکانی غەزە خەیاڵێك لە مێشکی گەلێك لە ڕۆشنبیران و سیاسییەکان و ئەکادیمییەکاندا ماخۆلانی بوو کە گوایە نەخشەی ناوچەکە دەگۆڕێت. ئەم بیر و بۆچونە لەناو هەندێکیاندا کە هەرە دیارەکەیان خانمی مامۆستای زانکۆ و بە ناو شارەزا لە سیاسەتی ئەمریکا ‘خاتوو شاڵی’ تا ئەو ڕادەیە دەڕۆیشت کە هیچ گومان و لێکدانەوەیەکی بۆ ڕای پێچەوانە نەدەهێڵا یەوە .
لە ڕاستیدا خاتوو شاڵی ئەوەندە بە جوانی و ئاسانی و وردەکاری و بەڵگەی نادروستەوە باسەکەی دەکرد و قیدەی لەسەر دەکرد ، کە ئەوانەمان باوەڕمان پێی نەبوو هەر زۆر زۆر کەمینە بوین . ئەو قیدەیانەی ئەو و قسە و خیتابی سیاسییەکان و نوسین و وتاری ئەکادیمیەکان و ڕۆشنبیران بە ڕوودانی شەڕێ ڕەحمەت بەسەر کورددا دەبارێت کارەکی زۆریان کرد لەسەر شۆردنەوەی مێشکی تاکی کورد و کۆمەڵگەی کوردی تا ئەو ڕادەیەی کە خەیاڵپڵاوی و کەلەپووتی جەنگە بە هەمەوو ڕاستی دروستییەك لە مێشکیاندا لەژبکات و جێگایان بگرێتەوە .
پاش ئەم هەمەوو ماوەیە ئەوەی ئاشکرایە گۆرانکاراییەکی وا لە

ناوچەکەدا ڕوی نەداوە جگە لە هێنانی بەشێکی داعش بۆ حوکمڕانی سوریا، ئەو نەخشەیەی کە لە خەیاڵی ئەو توێژاڵە کۆمەڵایەتییەی سەرەوە داڕێژرابوو نەك هەر ڕووی نەدا، بەڵکو ڕووش نادات چونکە بەرژەوەندی ئێستای ئەمریکا و وڵاتانی ڕۆژئاوا و ئەوانی دیکەیان ئەوە ناخوازێت . تورکیا و ئێران و عێراق و سعودییە و میرنشینەکانی کەنداو وەکو خۆیان مانەوە و ئەوەی زەرەرمەندی سەرەکی و هەمیشەیی بوو نەگبەتەکانی فەلەستین بوون . هەرچیش پەیوەندی بە بارودۆخی کوردەوە هەیە ئەوەندەی من مێژوی کوردم خوێندبێتەوە هەرگیز بارودۆخی کورد لە هەر چوار پارچەکەی کوردستاندا وەکو ئێستا خراپ و مەترسیدار نەبووە . بۆ خوێندنەوەیەکی خێرای بارودۆخی بەشەکانی کوردستان دەکرێت ئەوەی کە وتوومە ڕوون بکەمەوە.

باشووری کوردستان : لام وایە دەربارەی کوردانی باشوور زۆر ئاشکرایە کە ناکۆکی هەردوو پارتە سەرەکییەکەی کوردستان لەسەر پشکی پارە و پایە و پلە و دەسەڵات هەرگیز ئەوەندە خراپ نەبووە . ئەوە بیست مانگ بەسەر هەڵبژاردندا تێپەڕی هێشتا دیوەخانی چەڵەحانییەی دەمهەڕاشان و چەنەبازان و مشەخۆرانی پەرلەمانتاری دەنگپێدراو نەکراوەتەوە تاکو بەردەوام بن لە هەڵخەڵەتاندن و درۆ کردن لەگەڵ خەڵکی کوردستاندا. هاوکاتیش هەموان دەزانن کە هیچ کام لەو حیزبانە بە حیزبە موعارەزەکانیشەوە هیچ کامیان نە خاوەنی ڕاوبۆچوونی خۆیانن و نە خاوەنی بەرنامە و پلانیان. ئاشکرایە کە ئێران و تورکیا و ئەمریکا بڕیان دادەنێن و هەڵیاندەسوڕێنن.

ڕۆژئاوای کوردستان: بە داخەوە کە بە دەردێك چووە و دەچێت کە نەك هیچ بەهایەك بە ئەوانەی کە دروشم بوون وەکو : خۆسەری و فێمێنزم و کۆنفیدراڵیزمی دیمۆکراتیك و ئیکۆلۆجی و ئابووری هەرەوەزییانە نییەو نەماوەتەوە، بەڵکو ئەمانە تا نەمانیان کاڵ بووەنەتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا هێشتا حکومەتەکەی جۆلانی و ئەمریکا پێی رازی نین و دەیانەوێت هەسەدە و پەیەدە لەوە زیاتریش سازش بکەن. لەمەش خراپتر تا ئێستاش کەسمان نازانین چارەنوسی ڕۆژئاوا بەرەو کوێ دەڕوات.

باکوری کوردستان: تاکە هەنگاوێکی گەورە کە نرابێت بۆ دەنگکردنی چەکەکانی پەکەکەیە کە گەورەترین خزمەتی بە کوردی سێ پارچەی کوردستان کردووە . جگە لەمە پرسی کورد لە باکوردا لە ماوەی ئەم 16 مانگەدا هەنگاوێك نەچۆتە پێشەوە.

ئۆجەلان چەند پێشنیارێکی تاکلایەنانەی بە گەڕانەوە بۆ قەندیل بۆ دەوڵەتی تورکیا کرد بەڵام تا ئێستا هیچ ئەنجامێکی دیاری نیە و نەبووە. ئەم پێشنیارەی ئۆجەلان کە پەکەکە و هەرە زۆرینەی ڕۆشنبیران و ئەکادیمی و سیاسییەکان بە پرس و پرۆسەی ئاشتی دایانە

قم زیانکی گورى ب متمان دا و توى ب هیوایی و ب بوایی
ل دى کوردانی هموو پارچکاندا چاند. لوش وکو ژئاوا هموو
پرسی کورد لو دروشم بریقدارانى پککو هاتت سر س خاى
سرکی ک مورات قریلان لم ژاندا بیانی کرد : یکم:
ئازادکردنی عبدووا ئجلان و دیاریکردنی پگیکی سیاسی و
یاسایی بى وک نونری سرکیی کورد.
دووم: داننان ب بوون و ناسنامى گلی کورد ب شویکی فرمی
ل ناو دستوور و یاساکانی تورکیادا.
سیم: درکردنی یاسایکی تایبت ب گانو و تکبوونی
دیموکراسیانى چکدارکان (گریلا) ب ژیانی مدنی و سیاسییو.
ئم س مرج یاخود داخوازیان ک هیچ نین ب بزوتنویکی وکو
پکک ک ئو هموو قوربانیییان داو ، ل ئستادا لانی زرى یا
لانی بای داخوازی پککی. کچی دوتی تورکیا بوش ازی
نیی و دیوت ک پکک ب چند و چوون ، ب یکدى ببینین و
وتووژ خى ل چك دامات و خى ادستی دوت بکات. دوتیش
ب گورى یاساى ” تاوان و توگلانیان” ل کشى “تیرریزم و
تیرریستیدا” مامیان بکات. هرچیش سرکردکانیشیان
ل برخاتری خاتردران گایان پبدرت ک بچن واتکی ئوروپی
یا واتانی دیک بو مرجى ک دستبرداری سیاست ببن.
ژهاتی کوردستان : ن ئستا و ن ئایندش کس نازانت حیزب
موعاریزکانی ئو چارنوس و دواژیان چیی و چی دبت .
سیاستی ئستاى ئیدارى ئمریکا ک ل گى تم باك-و
جبج دکرت دوور نیی ک پداگری و فشاری زر لسر حکومتی
هرم دابنت ک سران و برپرسانی ئو حیزبان ادستی ئران
بکرنو، یاخود گیان پبدرت برو ئوروپا و واتانی دیک
بن. ئم گومانکی چاوروانکراو نیی کاتك سیاستی ئمریکا
ل ژئاوا و ل تورکیا و ل عراق و کوتنی لگ ئراندا
دبینین .
هاوکاتیش مترسی بوونوى شى ئیسرائیل و ئمریکا و ئران ک
کورد زرمندی زیاتر دبت گریمانی وودانی زر تا ئو کاتى
حکومتی ئران ئاوا بمنتو ک زربى گرفتکانی ک ل
ناوچکدا وودن ل ملی ئودای، هاوکاتیش هیچ ئاشتوایيك ل
نوانی ئران و ئیسرائیلدا نیی .
لسر بناخى ئوانى سرو ناکرت لسر بش و ب بگ و ل
کاتکیشدا ک سیاستی ئمریکا ل ناوچکدا دبینین گشبین بین
برانبر ب بارودخک. لبر ئو وا هست دکم ک بارودخی
کورد ل هر چوار پارچکدا نادیار و لو پى خراپیدای.

لێرەشدا تەنها سیاسییەکان و سەرانی پارتەکانی هەموو پارچەکانی کوردستان دەبێت بەرپرسیاری ئەم مەترسییە هەڵگرن و لۆمەی خۆیان بکەن نەك ئەمریکا و حکومەتەکانی دەر و دراوسێ و عێڕاقیش .

زاهیر باهیر
18/06/2026

دروستکردنی فۆبیا، بە ناوی ترس لەسەر قەوارەی هەرێم !..

جوتیار مەلا رەئوف

ماوەیەکە وەکوو هەموو ماوەکانی پێشوو، کۆمەڵگای کوردستان جارێکی تر خراوەتە ناو بازنەیەکی بێبنەمای هاشوهوشی سیاسی، ترساندن، گومان دروستکردن و دروستکردنی فۆبیا لە ژێر ناوی “مەترسی لەسەر قەوارەی هەرێم”. ئەو جۆرە گوتارانە زۆرجار لە جیاتی ئەوەی پشت بە زانیاری دروست، دەستوور، واقیعی سیاسی و ئەزموونی حوکمڕانی ببەستن، پشت بە سۆز، ترس و هەڵچوونی هەستی گشتی دەبەستن، لە دۆخێکدا کە هاووڵاتی کوردستان لە ژیانی ڕۆژانەدا پێویستی بە مووچە، خزمەتگوزاری، سەقامگیری، کار، کاروباری باشتر، یاساسازی و ڕێکخستنی دامەزراوەکان هەیە، هەوڵدان بۆ ئەوەی کۆمەڵگا بەردەوام لە ژێر کاریگەریی ترس و شایعاتدا بهێڵدرێتەوە، نە خزمەتی هەرێم دەکات، نە خزمەتی یەکگرتوویی خەڵکی کوردستان و نە خزمەتی داهاتوویەکی ڕوونی سیاسیش دەکات.

پرسیارە بنەڕەتیەکە ئەوەیە، ئایا ئەو کەسانەی هەموو جارێک باس لە “مەترسی لەسەر قەوارەی هەرێم” دەکەن، ئایا بە ڕاستی خەمی ئەو قەوارەیانە، یان ئەو گوتارە بەکارد□ن□ن بۆ پاراستنی مۆدێلێکی شکستخواردووی حوکمڕانی کە چەندین ساڵە کۆمەڵگا لەناو ناکۆکی، دواکەوتنی هەڵبژاردن، دواکەوتنی پێکهێنانی حکومەت، قەیرانی سیاسی و ململانێی حزبی گیرۆدە کردووە؟، ئەگەر خەمیان قەوارەی هەرێمە، ئەوا پێویستە قەوارەی هەرێم لە ڕێگەی دامەزراوە، یاسا، ڕوونی لە بەڕێوەبردن و شەفافیەتوو حوکمڕانی تەندروست بپارێزن نەوەکوو لە

ڕێگەی ترساندن و دروستکردنی هەستی گشتیی و نائارامی ناو کۆمەڵگا.

هەرێمی کوردستان لە ڕووی دەستوورییەوە قەوارەیەکی ناسراو و دانپێدانراوە لە چوارچێوەی عێراقی فیدرال□دا، ئەو قەوارەیە، بە قسەی ڕۆژانەی سەرشاشەکان و ناو سۆشیالمیدیا و و هەڵمەتی میدیایی دروست نەبووە و بە هەمان شێوەش بە هەڵبژاردنی شێوازی کارگێڕی و حوکمڕانی ناوخۆیی تێک ناچێت، قەوارەی هەرێم لە بنەڕەتدا پەیوەستە بە مافە دەستوورییەکان، سنووری کارگێڕی، دامەزراوەکان، هێزی سیاسی و توانای بەڕێوەبردن، بۆیە ئەو بانگەشەیەی هەر گۆڕانکارییەک لە شێوازی حوکمڕانی ناوخۆیی بە “مەترسی لەسەر قەوارەی هەرێم” ناودەبات، زیاتر نزیکە لە فۆبیای سیاسییەوە تا شیکردنەوەیەکی جدی و یاسایی و لۆژیکی.

ڕاستییەکە ئەوەیە کە کوردستان لە مێژووی هاوچەرخیدا چەندین جار لەبەر ناکۆکیی نێوان هێزە سەرەکییەکان تووشی قەیران بووە، ئەو قەیرانانە تەنها باسێکی ئەمڕۆ نین؛ بەڵکو بنەمای مێژوویان هەیە، لە شەڕی ناوخۆی دەیەی نەوەدەکانەوە تا ڕێککەوتنی واشنتن، لە دوو ئیدارەییبوونی ڕابردووەوە تا هاوبەشییەکی ناسەقامگیر لە دامەزراوەکانی هەرێم، کەواتە ئەوەی ئەمڕۆ پێی دەگوترێت دووزۆن یان دوو ناوچەی نفوز، شتێکی نوێ و داهێنراو نییە؛ بەڵکو ئەو واقیعەیە کە ساڵانی□ک□ لە ژێر ناوی حکومەتێکی یەکگرتوودا بە شێوەیەکی ناڕوون و نایاسایی کاری پێکراوە.

ئێمە نابێت لەوە بترسین کە لە واقیعێکدا پارتی لە هەولێر و دهۆکدا دەسەڵاتی کارگێڕی و سیاسیی فراوانی هەیە و یەکێتی نیشتیمانی کوردستانیش لە سلێمانی و ناوچەکانی ژێر کاریگەریی خۆیدا دەسەڵات و نفوزی جیاوازی هەیە، دروستکردنی وێنەیەکی ساختە لە “یەکگرتوویی تەواو” بە تەنها درۆیەکی سیاسییە و ئەوەی پێویستە، ئەوە نییە ڕاستییەکان بشارینەوە؛ بەڵکو پێویستە ڕاستییەکان ڕێکبخرێن، یاسایی بکرێن، سنووردار بکرێنو بخرێنە خزمەتی هاووڵاتی، نەوەکوو لە خزمەتی ململانێی حزبی و کەسیدا بمێنەوە.

لە چەند ساڵی ڕابردوودا دەرکەوتووە کە هاوبەشیی نێوان پارتی و یەکێتی زۆرجار لەسەر بنەمای بەرنامەی حوکمڕانی و پرۆژەی دامەزراوەیی نەبووە؛ بەڵکو زیاتر هاوبەشییەکی زۆرەملێی ناو هاوکێشەی دەسەڵات، داهات، پۆست و نفوز بووە، ئەنجامی ئەو جۆرە هاوبەشییەش بۆ هاووڵاتی چی بووە، دواکەوتنی پێکهێنانی حکومەت، قەیرانی مووچە، ناکۆکی لەسەر داهات، کێشە لەسەر هەڵبژاردن، شکستی پڕۆسەی یەکخستنی هێزی پێشمەرگە و بەردەوامبوونی گومان لە نێوان دامەزراوەکان، کاتێک دوو هێزی سەرەکی ناتوانن بەرنامەیەکی

هاوبەشی حوکمڕانی دروست بکەن، ئەوا بەردەوامیپێدانی هەمان مۆدێل بە ناوی “یەکێزیی” تەنها درێژکردنەوەی قەیرانە و دروستکردنی سەرئێشەیەکی سیاسییە بۆ خەڵکوو کۆمەڵگا.

لەوە گرنگتر، ئەو گوتارەی کە هەر جارێک باس لە ڕێکخستنی واقیعی دەسەڵات دەکرێت، دەستبەجێ دەگۆڕدرێت بۆ “مەترسی لەسەر قەوارە”، گوتارێکی بێ بنەما و ساختەکارانەیە، چونکە قەوارەی هەرێم بەوە لاواز نابێت کە پارتی لە ناوچەی نفوزی خۆی و یەکێتی لە ناوچەی نفوزی خۆی بەرپرسیارێتی حوکمڕانی بگرنە ئەستۆ؛ بە پێچەوانەوە، قەوارەی هەرێم بەوە لاواز دەبێت کە هیچ لایەنێک بەرپرسیارێتی ڕاستەقینەی شکستی خۆی نەگرێتە ئەستۆ و هەموو شتێک بە ناوی “هاوبەشی” و “هاوسەنگی” بشاردرێتەوە.

ئەگەر پارتی لە ناوچەی خۆیدا خزمەتگوزاری باشتر، ئابووری بەهێزتر، دامەزراوەی کاراتر و سەقامگیریی زیاترو ئابوریەکی بەهێز دابین بکات، با هاووڵاتی لەسەر ئەو ئەنجامانە حوکمی لێ بدات، هەروەها ئەگەر یەکێتی لە ناوچەی خۆیدا مۆدێلێکی باشتر لە حوکمڕانی، خزمەتگوزاری و ئازادیی سیاسی دابین بکات، با هاووڵاتی بە بەڵگە و ئەنجام بڕیار بدات، نە بە هەڵمەت و بانگەشە، ئەوە بنەمای ڕاستەقینەی بەرپرسیارێتییە، کاتێک دەسەڵات ڕوون دەبێتەوە، بەرپرسیارێتیش ڕوون دەبێتەوە، بەڵام کاتێک هەموو شتێک لە دەستەڵاتێکی هاوبەشی ناڕووندا تێکەڵ دەکرێت، هیچ لایەنێک بەرپرسیار نابێت و هاووڵاتی ناتوانێت بزانێت کێ بەرپرسیارە لە سەرکەوتن یان شکست.

ئەوەش یەکێکە لەو خاڵانەی کە کۆمەڵێک نووسەر، توێژەر و مامۆستای زانکۆی نزیک لە سیاسەتی یەکێتی زۆرجار هەوڵ دەدەن بە گوتاری ترس ئەو فەزا سیاسییە دابپۆشن، ئەوان کاتێک باس لە دوو زۆن دەکرێت، دەیگۆڕن بۆ پرسی لە ناوبردن و دابەشکردنی قەوارەی هەرێم، لە کاتێکدا باسەکە لە بنەڕەتدا دابەشکردنی نیشتمان نییە، بەڵکو ڕێکخستنی بەرپرسیارێتیی سیاسی و کارگێڕییە، هیچ کەسێکی بەرپرسیار نابێت داوای لاوازکردنی قەوارەی هەرێم بکات؛ بەڵام هەر کەسێکی بەرپرسیار دەبێت داوای کۆتاییهێنان بە مۆدێلێکی ناکارای حوکمڕانی بکات کە ساڵانێکە هەرێمی خستووەتە ناو قەیرانی بەردەوام.

ئەو جۆرە بانگەشانە، کە گوایە ڕێکخستنی دوو ناوچەی نفوز واتە لەناوبردنی هەرێم، جگە لە قسەی بێتامە و بێ بنەما هیچی تر نین، قەوارەی هەرێم ئەگەر بخوازرێت پارێزراو بێت، دەبێت لە ڕێگەی ئەو خاڵانەوە پارێزراو بێت، یاساسازی، ڕوونیی دارایی، سنووردارکردنی دەسەڵات، بەڕێوەبردنی کارا، هێزی پێشمەرگەی ڕێکخراو، پەیوەندییەکی یاسایی لەگەڵ بەغدا و بەشداریی هاووڵاتی لە

بڕیاردان، ئەمانە هیچ کامیان بە گوتاری فۆبیا دروست نابن، بەڵکو بە سیاسەتی ڕاستگۆیانە و بە بڕیاری بوێرانە دروست دەبن.

لە ڕوانگەی هەستکردن بەو بەرپرسیاریتیە، دەبێت بڵێین کۆمەڵگای کوردستان چیتر نابێت بە بابەتی لاوەکی و هاشوهوشی سیاسی بە بنەما سەرقاڵ بکرێت، هاووڵاتی مافی ئەوەی هەیە بزانێت کە دەسەڵات بەڕێوە دەبات، کە بەرپرسیارە لە مووچە، کە بەرپرسیارە لە ئەمنیەت، کە بەرپرسیارە لە خزمەتگوزاری، کە بەرپرسیارە لە داهات و کە بەرپرسیارە لە شکستی حکومەت، مۆدێلی ئێستای هاوبەشیی ناڕوون ئەو پرسیارانە لێڵ دەکات، مۆدێلی دوو زۆنی، ئەگەر بە ڕوونی و بە ڕێککەوتنی سیاسی، بە چوارچێوەی یاسایی و بە پاراستنی یەکەی دەستووری هەرێم جێبەجێ بکرێت، دەتوانێت بەرپرسیارێتی و دەستەڵاتێکی زوڵالتر پێشکەشبکات.

ئەو مۆدێلە نابێت بە مانای شەڕ، دابەشبوون یان هەڵوەشاندنەوەی هەرێم لێک بدرێتەوە، بە پێچەوانەوە، دەتوانێت ببێتە مۆدێلێکی کارگێڕی بە کۆتاییهێنان بە قەیرانی بەردەوام، واتە، هەرێم وەک قەوارەیەکی دەستووری و سیاسی بمێنێتەوە؛ نوێنەرایەتی دەرەوە، پەیوەندی لەگەڵ بەغدا، پرسی دەستووری، پاراستنی سنووری هەرێم و بەرژەوەندیە گشتییەکان بە چوارچێوەیەکی هاوبەش بمێننەوە؛ بەڵام لە ئاستی بەڕێوەبردنی ڕۆژانەدا، هەر لایەنێک لە ناوچەی نفوزی خۆی بە ڕوونی بەرپرسیار بێت، ئەوە بەڵگەی لاوازی نییە؛ بەڵکو هەوڵێکە بۆ ڕێکخستنی واقیع و ڕزگارکردنی کۆمەڵگا لە دڕەی سیاسی.

مێژوو نیشانی داوە کە پارتی و یەکێتی، وەک دوو هێزی سەرەکی، ناتوانن بە ئاسانی و بە شێوەیەکی تەندروست لە ناو حکومەتێکی هاوبەشی کارادا هەڵبکەن، هەر جارێک هاوبەشییان کردووە، قەیرانەکان بە شێوەیەکیتر سەریانهەڵداوەتەوە، هەر جارێک ناکۆکیەکان قووڵتر بوونەتەوە، دامەزراوەکان و هاووڵاتیان باجیان داوە، بۆیە ئەوەی پێویستە بیر لەوە بکرێتەوە، ئەگەر دوو هێز ناتوانن بە یەکەوە بە شێوەیەکی کاریگەرو تەندروست حوکم بکەن، باشتر نییە هەر یەکێکیان بە ڕوونی بەرپرسیارێتی ناوچەی خۆی بگرێتە ئەستۆ و لە ئەنجامدا کۆمەڵگا بزانێت کە سەرکەوتووە و کە شکستی هێناوە؟.

لە کۆتاییدا، ئەوەی پێویستە ڕوون بکرێتەوە ئەوەیە، پاراستنی قەوارەی هەرێم بە دروستکردنی فۆبیا لە زینهنی خەڵکدا نابێت، قەوارەی هەرێم بە ڕاستگۆیی، دامەزراوە، خزمەتگوزاری، بەرپرسیارێتی و ڕێکخستنی واقیع دەپارێزرێت، ئەو کەسانەی هەموو جارێک بە ناوی “مەترسی لەسەر هەرێم” خەڵک دەترسێنن، پێویستە وەڵامی ئەو پرسیارە بدەنەوە، ئەگەر مۆدێلی ئێستا ئەوەندە

سەرکەوتووە، بۆچی حکومەت بەردەوام گیرۆدەی قەیرانە؟ بۆچی مووچە و خزمەتگوزاری دەبنە قوربانی؟ بۆچی هەڵبژاردن و پێکهێنانی کابینە دەبنە مەیدانی ململانێ؟ بۆچی دامەزراوەکان بە تەواوی یەکناخرێن؟
وەڵامی لۆژیکی ئەوەیە، چونکە مۆدێلی هاوبەشیی ناڕوونی ئێستا گەیشتووەتە سنووری خۆی، کاتێک مۆدێلێک کار ناکات، بەرپرسیارێتی ئەوە نییە بە درۆ بڵێین کار دەکات؛ بەرپرسیارێتی ئەوەیە چارەسەرێکی واقیعی پێشنیار بکەین. مۆدێلی دوو زۆنی، بە مەرجی ئەوەی لە چوارچێوەی پاراستنی قەوارەی دەستووری هەرێم، ڕێککەوتنی سیاسی، ڕوونی دارایی، سنووری کارگێڕی و مافی هاووڵاتی جێبەجێ بکرێت، دەتوانێت ببێتە چارەسەرێکی کرداری بۆ قەیرانێک کە ساڵانێکە هەرێمی کوردستانی لەناو بازنەی بێکۆتایی ناکۆکیدا گیرۆدە کردووە.
خەڵکی کوردستان پێویستی بە ترساندن نییە؛ پێویستی بە ڕاستگۆیی هەیە، پێویستی بە گوتاری فۆبیا نییە؛ پێویستی بە بڕیاری سیاسیی بوێرانە هەیە، پێویستی بە شاردنەوەی واقیع نییە؛ پێویستی بە ڕێکخستنی واقیع هەیە، ئەگەر قەوارەی هەرێم بە ڕاستی بۆ هەموومان گرنگە، ئەوا نابێت بیکەینە بارمتەی هاوبەشییەکی ناکارا و ململانێیەکی بێکۆتا، پێویستە قەوارەکە بپارێزرێت، بەڵام حوکمڕانییەکەش ڕوون، بەرپرسیارانە و کارا بکرێت، ئەوەیە جیاوازی نێوان سیاسەتی بەرپرسیار و بانگەشەی بەتاڵ.
لە بنەڕەتدا، ئەوەی ئەمڕۆ بە ناوی “مەترسی لەسەر قەوارەی هەرێم” دەخرێتە ناو بازاڕی سیاسی، پێویستە بە وردی لێی بڕوانرێت، چونکە ئەو بانگەشەیە زیاتر لەوەی ئاگادارکردنەوەیەکی نیشتیمانی بێت، وەک ئامرازێکی فشار و باجگیریی سیاسی دەردەکەوێت، یەکێتی نیشتیمانی، کە لە ماوەی ساڵانی ڕابردوودا لە زۆر قۆناغدا نەیتوانیوە بە ڕێگەی هەڵبژاردن و پێوەرەکانی حوکمڕانی و کاریگەری خۆی دەسەڵاتی هاوسەنگ بەدەست بهێنێت، ئەوڕۆ هەوڵ دەدات بە ڕێگەی ئەو جۆرە گوتارانەوە فشار بخاتە سەر ڕکابەرە سیاسییەکەی بۆ ئەوەی دەسەڵاتی پێ دابەش بکرێت.
ئەوە ئەو خاڵەیە کە پێویستە کۆمەڵگا بە ڕوونی تێبگات، ئەو سیاسی و حیزبی و نووسەرو توێژەر و مامۆستای زانکۆیانەی بەردەوام باس لە “لەناوچوونی قەوارەی هەرێم” دەکەن، زۆرجار بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ خزمەت بەو هێڵە سیاسییە دەکەن کە یەکێتی دەیەوێت لە ڕێگەیەوە داوای بەشداریی زیاتر لە دەسەڵات بکات، ئەوان باسەکە وەک مەسەلەیەکی نیشتیمانی و چارەنووسساز پیشان دەدەن، بەڵام لە ناوەڕۆکدا مەسەلەکە پەیوەستە بە ململانێی دەسەڵات، پۆست، داهات و نفوز، واتە قەوارەی هەرێم دەکرێتە دروشم، بەڵام ئامانجی

ڕاستەقینە فشارە بۆ سەر پارتی بۆ ئەوەی یەکێتی لە دەسەڵاتدا پێگەیەکی زیاتری پێ بدرێت.

جوتیار مەلا رەئوف

پەیوەندیی سێکسی نێوان مامۆستا و خوێندکار: پرسیارێک لەسەر دەسەڵات، ڕەزامەندی و ئەخلاق.. نووسینی هێمن عەلی

توڕەیی و هەستکردن بەرامبەر بە نادادپەروەری و خراپ بەکارهێنانی دەسەڵات، کاردانەوەیەکی سروشتی و ڕەوایە. قۆستنەوەی پێگەی دەسەڵات، بە تایبەتی لە دامەزراوە ئەکادیمییەکاندا، یەکێکە لە مەترسیدارترین و زیانبارترین جۆرەکانی پێشێلکاری. دەستەواژە فینلەندییەکە (Hän uhriutuu, hän haluaa pestä kätensä) ئاماژە بەو هەڵسوکەوتە دەکات کە کەسێک لەبری دانپێدانان بە هەڵە و بەرپرسیارێتیی کردارەکانی، خۆی وەک قوربانی نیشان دەدات و هەوڵ دەدات خۆی لە لێپرسینەوە و ئەنجامەکانی کردەوەکانی دوور بخاتەوە.

ناوەندە ئەکادیمییەکان، وەک زانکۆ و پەیمانگاکان، دەبێت ژینگەیەکی ئارام، پارێزراو و دادپەروەر بن کە تێیدا زانست، لێهاتوویی و شایستەیی تاکەکان تەنها پێوەری هەڵسەنگاندن بێت. بەڵام کاتێک ئەم دامەزراوانە دەبنە شوێنی خراپ بەکارهێنانی دەسەڵات و قۆستنەوەی لاوازیی خوێندکاران بۆ مەرام و بەرژەوەندیی کەسی، زیانەکە تەنها بە قوربانییە ڕاستەقینەکان ناگات، بەڵکو شکۆ، باوەڕپێکراوی و کەرامەتی سیستەمی پەروەردەش دەخاتە مەترسییەوە. لەو بارودۆخەدا، متمانەی کۆمەڵگا بە دامەزراوە ئەکادیمییەکان لاواز دەبێت و بنەماکانی دادپەروەری، یەکسانی و شایستەسالاری زیانی پێ دەگات.

پەیوەندیی مامۆستا و قوتابی

پەیوەندیی نێوان مامۆستا و خوێندکار لە بنەڕەتدا پەیوەندییەکی نایەکسانە. مامۆستا خاوەنی دەسەڵاتی هەڵسەنگاندن، نمرە و بڕیاردانە لەسەر داهاتووی ئەکادیمیی خوێندکار. لەبەر ئەم هۆکارە، لە وڵاتە خاوەن سیستەمە دیموکراسی و پێشکەوتووەکاندا، هەر جۆرە نزیکبوونەوەیەکی سۆزداری یان سێکسی لەلایەن مامۆستاوە بەرامبەر خوێندکار بە توندی قەدەغەکراوە. پاساوی “ڕەزامەندیی هەردوولا” لەم جۆرە کەیسانەدا بەتاڵە و جێگەی قبوڵ نییە، چونکە بژاردەی خوێندکارەکە لەژێر پاڵەپەستۆی کاریگەریی دەسەڵات، ترس، شەرم، یان تەنانەت بەرژەوەندیی ئەکادیمیدایە. ئەم جۆرە هەڵسوکەوتە ڕاستەوخۆ دەچێتە خانەی قۆستنەوە (Exploitation) و پێشێلکارییەکی گەورەی ئەخلاقی و پیشەییە.

بەکارهێنانی پیرۆزییەکان بۆ داپۆشینی هەڵە و بەرپرسیارێتی

یەکێک لە مەترسیدارترین دیاردەکانی ناو کۆمەڵگا ئەوەیە کە کەسانی خاوەن پێگەی کۆمەڵایەتی، سیاسی، یان ئایینی، پیرۆزییەکانی کۆمەڵگا وەک وەسیلەیەک بەکاربهێنن بۆ پەردەپۆشکردنی هەڵە و تاوانەکانیان. کاتێک کەسێک، بەتایبەتی ئەوانەی خۆیان وەک نوێنەری ئایین دەناسێنن، هەوڵ دەدات لە ڕێگەی گوتاری ئایینییەوە خۆی وەک “قوربانی” نیشان بدات یان دەستی خۆی لە تاوانێک بشوات، نەک تەنها ستەم لە قوربانییە ڕاستەقینەکە دەکات، بەڵکو گەمە بە هەستی باوەڕداران و بەها باڵاکانیش دەکات. ئەم کەسانە لەبری ئەوەی باجی هەڵەکانیان بدەن، هەوڵ دەدەن کۆمەڵگا بکەنە قەرزاری خۆیان و ڕاستییەکان چەواشە بکەن.

بەرەو ژینگەیەکی یاسایی و پارێزراوی ئەکادیمی

بۆ ڕیشەکێشکردنی ئەم دیاردەیە لە هەرێمی کوردستان، تەنها ئیدانەکردنی کۆمەڵایەتی و ڕەخنەگرتن بەس نییە. ئەم کێشەیە پێویستی بە چارەسەری دامەزراوەیی و یاسایی هەیە. کۆمەڵگا گەیشتووەتە قۆناغێک کە تێیدا پاراستنی خوێندکاران و سنووردارکردنی خراپ بەکارهێنانی دەسەڵات دەبێتە پێویستییەکی ناگوزیر.

دانانی یاسایەکی ڕوون و کاریگەر:

پێویستە دەزگا یاسادانەرەکان و وەزارەتی خوێندنی باڵا یاسا و ڕێنمایییەکی ڕوون دابنێن کە سنووری پەیوەندییە پیشەییەکان دیاری بکات و سزای گونجاو بۆ هەر جۆرە خراپ بەکارهێنانی دەسەڵات یان قۆستنەوەی خوێندکاران لەخۆ بگرێت.

پاراستن و پشتگیریی قوربانییان:

گرنگە ناوەند و میکانیزمی سەربەخۆ لە ناو زانکۆکاندا دامەزرێندرێت بۆ وەرگرتنی سکاڵاکان بە شێوەیەکی نهێنی و پاراستوو، تا خوێندکاران بتوانن بێ ترس لە ناوزڕاندن یان تۆڵەسەندنەوە، مافەکانیان داوا بکەن.

بەهێزکردنی سەروەریی یاسا:

هیچ کەسێک نابێت لە سەرووی یاساوە بێت. پێگەی ئەکادیمی، کۆمەڵایەتی یان ئایینی نابێت ببێتە هۆی دەربازبوون لە لێپرسینەوە. بە پێچەوانەوە، ئەوانەی پێگەیەکی کاریگەریان هەیە دەبێت زیاتر پابەند بن بە بنەماکانی ئەخلاق و بەرپرسیارێتی، چونکە ئەرکی پێگەیاندن و ڕێنماییکردنی نەوەکان لەسەر شانیانە.

کاتی چاکسازی هاتووە

لە کاتێکدا کۆمەڵگایەکی تەندروست ئەو کۆمەڵگایەیە کە تێیدا یاسا سەروەرە و بێلایەنانە لاوازەکان دەپارێزێت. قبوڵکردنی فەزاحەتی ئەکادیمی و بێدەنگبوون لێی، هاندەرە بۆ دووبارەبوونەوەی تاوانەکان. کاتی ئەوە هاتووە کۆمەڵگا و دامەزراوەکان پێداگری لەسەر دروستکردنی قانونێکی وا بکەن کە کۆتایی بە بێسزایی بهێنێت، بۆ ئەوەی چیتر نە زانکۆ و نە مینبەرەکان نەبنە پەناگەیەک بۆ ئەوانەی دەسەڵاتەکانیان خراپ بەکاردەهێنن.

کاردانەوەی ستەمی مێژوویی.. ستار ئەحمەد

مێژوو تەنیا کۆگایەکی سارد و بێدەنگ نییە بۆ ڕووداوە بەسەرچووەکان، بەڵکو تەوژمێکی زیندوو، جووڵاو و بەردەوامە کە لە ناخی ئێستاماندا دەجۆشێت و شێوە بە داهاتوومان دەبەخشێت. کاتێک لە چەمکی ستەمی مێژوویی دەڕوانین، تەنیا باسی زنجیرەیەک پێشێلکاری، داگیرکاری یان نادادپەروەری ڕابردوو ناکەین، بەڵکو باسی برینێکی دەروونی، کۆمەڵایەتی، گیانیی و فەلسەفی دەکەین کە لە سەرخان و ژێرخانی نەتەوەکاندا دەمێنێتەوە و کار دەکاتە سەر جومگەکانی ژیان. کاردانەوەی مرۆڤایەتی بەرامبەر بەم جۆرە ستەمە

هەمیشە یەکێک بووە لە ئاڵۆزترین، سەخترین و گرنگترین بابەتەکانی کایەی فەلسەفە، زانست و وێژە، چونکە ئەم کاردانەوەیە تەنیا پەرچەکردارێکی کاتی و سۆزداری نییە، بەڵکو سەرلەنوێ داڕشتنەوەی شوناس، شکۆ و بوونی مرۆڤە لەناو گەردوون و مێژوودا.
لە ڕوانگەیەکی فەلسەفییەوە، ستەمی مێژوویی جۆرێکە لە شێواندنی هاوسەنگیی سروشتیی بوون و تێکدانی بنەماکانی ڕەوشت. کاتێک کۆمەڵگەیەک یان گروپێکی مرۆیی بە ماوەیەکی درێژخایەن دەچێتە ژێر باری سەرکوت و بێبەشکردن لە مافە بنەڕەتییەکانی، جۆرێک لە دابڕانی فەلسەفی لە نێوان خۆ و “ئەویتر دروست دەبێت. ستەمکار هەمیشە هەوڵدەدات مێژوو بە ئارەزووی هێزی خۆی بنووسێتەوە و ناسنامەی ستەملێکراو بسڕێتەوە یان دەستکاری بکات، ئەمەش وا دەکات کاردانەوەی یەکەمی ستەملێکراو گەڕان بێت بەدوای سەلماندنی بوونی خۆیدا. ئەم گەڕانە فەلسەفییە لە شێوەی وریاییەوە دەست پێدەکات؛ هۆشیاربوونەوە بەوەی کە دۆخی ئێستا دۆخێکی سروشتی و هەمیشەیی نییە، بەڵکو دۆخێکی سەپێندراوی دەستکردە. لێرەوە کاردانەوەکە لە کڕنۆشبردن، بێهیوایی و ڕازیبوونەوە دەگۆڕێت بە یاخیبوونێکی هزری چڕ. مرۆڤی ستەملێکراو دەست دەکات بە پرسیارکردن لە چەمکەکانی دادپەروەری، ئازادی، یاسا و ئابڕوو. ئەو چیتر پێوەر و ڕێساکانی ستەمکار وەک ڕاستی ڕەها وەرناگرێت، بەڵکو بەدوای دادپەروەرییەکی ڕەسەندا دەگەڕێت کە بتوانێت بەهای پێشێلکراوی بۆ بگەڕێنێتەوە. ئەم گەڕانکارییە هزرییە دەبێتە هەوێنی لەدایکبوونی فەلسەفەیەکی نوێ کە لەسەر بنەمای ڕزگاری، ڕەتکردنەوەی ژێردەستەیی و خۆناسین دامەزراوە، کە تێیدا مرۆڤ لە قوربانییەکی بێدەنگەوە دەبێتە بکەرێکی هۆشیار.
لە ڕوانگەی زانستییەوە، بە تایبەتی لە کایەکانی دەروونناسی، کۆمەڵناسی و زانستی دەماردا، کاردانەوەی بەرامبەر بە ستەمی مێژوویی خاوەنی پێکهاتەیەکی سیستەمی، پێوانەکراو و کارتێکەرە. زانستی هاوچەرخ دەیسەلمێنێت کە ئازار، توندوتیژی و نەهامەتییە گەورەکان تەنیا لە بیرەوەری تاکە هاوچەرخەکاندا نامێننەوە، بەڵکو لە ڕێگەی دەروونی کۆمەڵایەتی و تەنانەت گەڕانکارییە زیندەییەکانیشەوە بۆ نەوەکانی دوای خۆیان دەگوێزرێنەوە. کاتێک نەتەوەیەک بە چەندین سەدە یان دەیە ڕووبەڕووی چەوساندنەوە دەبێتەوە، جۆرێک لە برینی دەروونی کۆمەڵایەتی هاوبەش دروست دەبێت کە کاریگەری ترسناک لەسەر شێوازی بیرکردنەوە، بڕیاردان، متمانەی بەخۆبوون و پێکهاتەی پەیوەندییە مرۆییەکان دادەنێت. کاردانەوە زانستییەکە لێرەدا لە دوو ئاراستەی جیاوازدا کورت دەبێتەوە؛ ئاراستەی یەکەم بریتییە لە دۆخی بەرگری و پاراستنی مانەوە، کە

تێیدا کۆمەڵگە هەموو وزە، خەسڵەت و تواناکانی خۆی کۆدەکاتەوە بۆ ئەوەی لەناو نەچێت، نەسڕێتەوە و شوناسی خۆی بپارێزێت. ئاراستەی دووەم، کە ئاڕاستە هەرە گرنگەکەیە، بریتییە لە پرۆسەی چاکبوونەوە، هۆشیاربوونەوە و تێپەڕاندن. کۆمەڵناسی پێمان دەڵێت کە کاردانەوەی تەندروست و کارا بۆ ستەمی مێژوویی ئەو کاتە ڕوودەدات کە کۆمەڵگەی ستەملێکراو بتوانێت زانست، زانیاری، ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی و هێزی بیرکردنەوە وەک چەکێک بۆ گۆڕینی دۆخەکەی بەکاربهێنێت، نەک تەنیا لە ناو بازنەی بەزەیی پیاهاتنەوە و قوربانیبووندا بخولێتەوە. گۆڕینی وزەی کەپەسەندووی تووڕەیی و خەم بۆ وزەیەکی داهێنەرانە، زانستی، ئابووری و بنیادنەرانە، بەرزترین و کاریگەرترین ئاستی کاردانەوەی زانستی و ژیرانەیە کە ڕێگا لە دووبارەبوونەوەی ستەم دەگرێت.

کاتێکیش لایەنە وێژەییەکەی ئەم هاوکێشە ئاڵۆزە دەپشکێنین، دەبینین وێژە دەبێتە زمانحاڵی ڕاستەقینە، نەمر و ناوەکیی ئەم کاردانەوە قووڵە. وێژە ئەو کایە پیرۆزەیە کە مێژووی فەرمی و دەسەڵاتی سەرکوتکار ناتوانێت دەستی بەسەردا بگرێت یان بە ئارەزووی خۆی بینووسێتەوە؛ ئەگەر ستەمکار بتوانێت بە هێزی چەک پەڕتووکە مێژووییەکان بشێوێنێت، مۆزەخانەکان تێکبدات و ڕاستییەکان بشارێتەوە، هەرگیز ناتوانێت ڕێگری لە گۆرانی، شیعر، داستان و چیرۆکەکانی گەلێکی بندەست بکات کە لە دڵ و دەروونیاندا دەژی. ئەدەبیاتی کاردانەوە بەرامبەر بە ستەم، هەمیشە زیندوو، پڕ لە هێمای ورد و لێوانلێو لە جوانی و بەرگرییە. لێرەدا وشەکان دەبنە سەنگەری پاراستنی ڕاستی و ڕستەکان دەبنە ناسنامەی بەرەنگاری. شاعیران و نووسەران لە ڕێگەی بەرهەمەکانیانەوە، ئازاری بێدەنگی نەوەکانی ڕابردوو و هاواری کەرامەتی پێشێلکراو دەگۆڕن بە دەنگێکی هەمیشەیی کە کات و شوێن دەبڕێت و دەگاتە گوێی جیهان. وێژە لەم کایەیەدا تەنیا گێڕانەوەی وشکی ڕووداوەکان نییە، بەڵکو سەرلەنوێ ئەفراندنەوەی هیوایە لە ناو جەرگەی بێهیواییدا، و زیندووکردنەوەی گیانی بەرگرییە. کاتێک مرۆڤی ستەملێکراو دەنووسێت، داهێنان دەکات و دەقی وێژەیی بەرز دەفرێنێت، لە ڕاستیدا بە جیهان ڕادەگەیەنێت کە ئەو هێشتا هەیە، خاوەنی ڕۆحێکی ئازادە، بیر دەکاتەوە و هێشتا دەتوانێت لە ناو جەرگەی تاریکیدا جوانی ببەخشێتەوە. ئەم کاردانەوە وێژەییە دەبێتە پردێکی پتەو لە نێوان ڕابردووی پڕ لە ئازار و داهاتووی پڕ لە ئازادی و ڕووناکی، و ڕێگا نادات کۆمەڵگە بکەوێتە ناو داوی کوشندەی فەرامۆشییەوە، چونکە پشتگوێخستن یان ڕاهاتن لەگەڵ ستەمدا، گەورەترین مەترسییە کە ڕووبەڕووی مرۆڤایەتی دەبێتەوە.

ئەم سێ ڕەهەندە سەرەکییە؛ واتە فەلسەفە، زانست و وێژە، لە خاڵێکی بنەڕەتیدا یەکدەگرنەوە کە ئەویش گۆڕینی دۆخی تاریکی ستەمکارییە بۆ بزووتنەوەیەکی بەردەوامی هۆشیاری و خۆنوێکردنەوەی نەتەوەیی. کاردانەوەی ڕاستەقینە و کاریگەر بەرامبەر بە ستەمی مێژوویی تەنیا لە هاوارکردنی کاتی و نواندنی ناڕەزایەتی ڕووکەشیدا کورت نابێتەوە، بەڵکو لە بنیاتنانی مرۆڤێکی نوێ، کۆمەڵگەیەکی بەهێز و نەوەیەکی تێکنەشکاو پێدەگات. مرۆڤێک کە لە ڕووی فەلسەفییەوە ئازاد و خاوەن دیدگا بێت، لە ڕووی زانستی و بیرەوە بەهێز، داڕێژراو و هۆشیار بێت، و لە ڕووی وێژەیی، کلتووری و ڕۆحییەوە پڕ بێت لە بەها بەرزەکان، ڕەسەنێتی و جوانی. مێژووی مرۆڤایەتی بە ڕوونی سەلماندوویەتی کە ئەو گەلانەی توانیویانە بەم شێوازە گشتگیر، دڕشت و هەمەلایەنە کاردانەوەیان هەبێت و برینەکانیان بکەنە سەرچاوەی هێز، نەک هەر لەناو نەچوون و خۆیان بەدەستەوە نەداوە، بەڵکو لە ناو خۆڵەمێشی ساردبووەوەی ستەم و داپڵۆسینەوە، وەک قەقنەس گەشاونەتەوە و بوونەتە مەشخەڵی ڕووناکی، داهێنان و ئازادی بۆ خۆیان و بۆ تەواوی مرۆڤایەتی. لێرەوە، ستەمی مێژوویی، سەرەڕای هەموو تاریکی، تاڵی و ئازارە بەسوێکانی، دەبێتە تاقیکردنەوەیەکی گەورە و مێژوویی بۆ سەلماندنی ڕەسەنێتی، ڕەگ و هێزی مانەوەی گەلان، و کاردانەوە سەرکەوتووەکەش دەبێتە گەواهیدەری زیندوو، وێژەیی و فەلسەفیی سەرکوتنەکردنی گیانی مرۆڤی ئازادیخواز لە بەردەم تێپەڕینی کاتدا.

کوردبوون.. فواد سەعید

کوردبوون بونیاتنە و شوناسە.لە ئەزلەوە کوردبوین و هەر کوردیش دەبین.کورد پەروەری وابەستەی شوێن و کەلتوری ناوچەیەکی دیاریکراو نیە.بەلکو هەر کەسێک بە زمانی نیشتیمان قسە بکە ،ئەوە کوردە. ئەوەی ئەستا دەبینین هەندێک لایەن، بابەتی کوردبوون و پرسی کوردبوون ، پەیوەندیدار دەکەن بە جوگرافیایەکی دیاریکراو . ئەمەش غەدرێکی مێژووییە بەرانبەر بە پرسی کورد بون دەکرێت.واتایەکی تر کوردێکی فەیلی ،یان کوردێکی زاخۆیی بە جل و بەرگی خۆیانەوە ،بەرجەستەی کوردبونی خۆیان دەکەن وە کوردنن . بەلام ناتوانن قۆرغی کوردا یەتی بکەن.

بۆیە دەمەوێت لە رووی زانستییەوە ،رەهەند و چەمکی کوردبوون ، بخەمە روو.

ناوی کورد لە ڕووی زانستییەوە هێمایە بۆ ئەثنیکێ کوردەکی دانیشتوی مهاباد، هەولێر، ئامەد، عەفرین یان دانیشتوی بەغداد، تەهران، بەرلین و واشنتۆن لە وەڵامی پرسیاری ئەوەی سەر بە چی نەتەوەیەکی، بە جیاوازی شوێن و کات، دەڵێت من کوردم، مەبەستی لە کوردبوون چییە؟ گومانی تێدا نییە، کە لەوانەیە زۆربەیان هەر لە شێوەزمانی یەکتریش تێنەگەن، دوور نییە بەشێکی هیچ شێوەزمانێکی کوردیش نەزانێتستی (Etnihnicity) کوردی ، کە بە هۆی خەسڵەتێک لە خەسڵەتەکانی شوناسی ئەثنیستییی وەکو زمان، ئایین یان کەلتور هتد، لە ئەثنیستیەکی تر جیادەکرێتەوە. بەو مانایە بێت، کە دەڵێین، کوردبوون، واتە بەڕووی دەرەوە جیاوازبوون لە ئەوەی تری وەکو، فارسبوون، عەرەببوون یاخود تورکبوون و بەڕووی ناوەوەش هاوبەشیبوون یاخود لێکچونی بەلایەنی کەمی یەک لە خەسڵەتەکانی وەکو زمانێکی هاوبەش، ئاینێکی هاوبەش، کەلتورێکی هاوبەش یاخود خاکێکی هاوبەش. لە ڕاستیدا نە لە ئێستا و نە لە ڕابردوودا نەتەوەی کورد هەرگیز خاوەن یەک زمانی هاوبەش، یەک دەسەڵات، خاک، یان ئاینێکی هاوبەشی تاکرەنگی سەرتاسەری نەبووە، لەبەر ئەوەش ناکرێت باس لە کەلتورێکی هاوبەشی یەکرەنگیش بکرێت، چونکە کە وتمان کەلتوری هاوبەش، ناکرێت تەنها ڕەنگدانەوەی بەشێکی واقیعی کۆمەڵگەی کوردەواری بێت و بەشەکانی تر نابینا بکات. جگە لەمەش ئاسان نییەکەلتوری کوردەواری بەهۆی هاوبەشی مێژویی و ئاینی و مەزهەبی لە کەلتوری گەلانی ناوچەکە جیابکرێتەوە. کۆمەڵگەی کوردەواری لە ڕابردوو و ئێستا نەک هەمیشە لە ڕووی ئاین و مەزهەب و شێوەزاری زمان و دەسەڵاتی سیاسی و کۆمەڵایەتی لەناوخۆی فرەرەنگ و هەمەجۆر بووە و جیاوازییەکانی نێوانی چەند باری لێکچوەکانە بەڵکو هاوبەشییە مێژویی و ئاینیی و کەلتوریەکانی لەگەڵ نەتەوەکانی ناوچەکە گەر لەگەڵ هاوبەشیی یاخود لێکچووە ناوخۆیەکانی کوردبوون زیاتر و بەهێزتر نەبێت، ئەوا بەلایەنی کەم هاوتایە. کەواتە چ شتێک یان تایبەتمەندیەک کوردبوون لە عەرەببوون و فارسبوون و تورکبوون جیادەکاتەوە و چ تایبەتمەندیەکیش خاڵەی هاوبەش کوردبوونە؟ یاخود ئەم خەسڵەتە هاوبەشانە چین، کە تاکێکی کورد بە تاکێکی تری کورد دەبەستێتەوە، جگە لە ناوی کورد، زمانێکی هاوبەش، خاک و دەسەڵاتێکی هاوبەش، مێژووی هاوبەش، ئاینی هاوبەش و کەلتورێکی هاوبەش؟

کە کوردەکی هەولێر،مهاباد،ئامەد،کۆبانێ، عەفرین،سەرێ کانی،یان دانشتوی بغداد،دانشتوی تهران ،بەرلین،واشنتۆن، لە وەلامی ئەوەی سەر بە چی نەتەوەیەکی ،بەبێ جیاوازی شوێن و کات،دەڵێت من کوردم.مەبەستی لە کوردبوون چیە؟ گومانی تێدا نیە؟ کە لەوانەیە زۆربەیان لە شێوەزمانی یەکتر تێنەگەن، دوور نیە بەشێکی هیچ شێوە زمانی کوردی نەزانێت.

ئەگەر هەر یەکێک لەمانە بخرێتە ژێر میکرۆسکۆبی زانستیەوە، ئەوە ئەنجامەکەی ڕوونە، کە هاوبەشی یاخود لێکچویی ڕەهای هەر یەکێک لەم خەسڵەتانە، بە تەواوی، واتە بە شێوەیەکی ڕەها بەرجەستە نین، بەڵکو ڕێژەیین، چونکە نەتەوەی کورد خاوەنی زمانێکی هاوبەشی سەرتاسەری نییە، کە بە هۆیەوە هەموو کورد بتوانێت لە یەکتر تێبگەن. ئەوەی پێدەگوترێت زمانی کوردی، تەنها ئاماژەیە بە کۆکراوەی چەند شێوەزارێکی زمانی کوردی، نەک زمانێکی هاوبەشی سەرتاسەری، جگە لەمەش هەمو شێوەزارەکانیش لەژێر کاریگەری زمانی گەلانی تری ناوچەکە بوون و پێچەوانەکەشی هەر دروستە. نە لە ئێستا و لە مێژوی دوور و درێژی نەتەوەی کورد خاوەن جوگرافیایەکی هاوبەشی سەرتاسەری نەبووە، کە لە ڕووی ئیداری و سیاسیەکەیەوە دەسەڵاتی بەسەردا هەبووبێت. وەک ئاشکراشە کورد خاوەنی یەک ئاینی هاوبەش نییە، بەڵکو پێکهاتوە لە ئاین و مەزهەبی جیاواز. تا ئێستا هیچ بەڵگەیەکی مێژوویی باوەڕپێکراویش دەربارەی بوونی ئاینێکی هاوبەشی سەرتاسەری لە قۆناغێک لە قۆناغەکانی مێژووی کورد بوونی نییە. ئەوەی هەیە تەنها بۆچون و خەیاڵە، نەک ڕاستی سەلمێندراو. ئەوەی پەیوەندیی بە هاوبەشی بایۆلۆژیش هەیە، کە کۆن پێدەوترا، نەژادی هاوبەش، بە زمانی ئاسایی هاوخوێن و هاوگۆشتی پێدەڵێن، ئەوا ئێستا باسکرن لە بەتە عەیبە، چونکە چەندان نموونەی مێژویی سەلمێنەری ئەوەن، کە لە زۆربەی ناوچەکانی جیهان و بە تایبەتیش ئەو خاکەی ئەمە پێی دەڵێن کوردستانی گەورە، لەوەتەی هەیە، مەڵبەندی تێکەڵابوونی نەتەوەو کەلتوری جیاوازە.

کەواتە لە ئێستادا، کە کوردەکی دانیشتوی مهاباد، هەولێر، ئامەد، عەفرین یان دانیشتوی بەغداد، تەهران، بەرلین و واشنتۆن لە وەڵامی پرسیاری ئەوەی سەر بە چی نەتەوەیەکی، بە جیاوازی شوێن و کات، دەڵێت من کوردم، مەبەستی لە کوردبوون چییە؟ گومانی تێدا نییە، کە لەوانەیە زۆربەیان هەر لە شێوەزمانی یەکتریش تێنەگەن، دوور نییە بەشێکی هیچ شێوەزمانێکی کوردیش نەزانێت. باسی جیاوازی ئاینی و مەزهەبی یاخود جیاوازی ناوچەی و خێڵەکی هەر ناکەم. کەواتە هاوبەشی یاخود لێکچویی کەسێکی خێڵەکی دەرسیم لەگەڵ کەسێکی خێڵەکی

مەهاباد یان خانەقین زۆرترە یان جیاوازیەکان؟ ئەگەر شوناسەکی تری هاوبەش نەبێت، کە شوناسی نەتەوەیی کوردبوونە؟ شوناسی نەتەوەی کوردبوونیش وەکو هەر شوناسەکی تری نەتەوەیی، بیرەکی دروستکراو و خەیاڵکراوە لە ڕێگەی دروستکردن، یاخود وێناکردن و خەیاڵکردنی زمان و ڕەچەڵەک و مێـژو و جوگرافیا و هۆشیار و بیرەوەوری و چارەنوسی هاوبەش، هتد.

تێبینی:
هەردوو چەمکی (nation)، (ethnicity). بە ئەستا هەمان مانا دەکرێن
.بەلام چەمکی (ethnicity)، بە نەتەوەیەک و زمان و کەلتورەکی دیاریکراو بەکاردێت .
چەمکی (Nation) چەمکەکی سیاسیەوە و بەواتای جەستەیەکی سیاسی ڕێکخراو لە چوارچێوەی دەوڵەت دێت. واتە بوونی دەوڵەت یەکێکە لە مەرجە یاسایی و سیاسیەکان. چەمکی نەتەوە (Nation) بووە بە شوناسی تێکرای هاوڵاتیانی وڵاتەکی دانپێدانراو.
بەسود وەرگرتنم لە وتاری کاک ئاراس.

زنجیرەیەك شكان لە دەقی (شکان)ی سەلام عومەر.. سەبری زەهاوی

(شکان
لەسەر شەقام مۆبایلەکەم لە بەربۆوە
دەیان وشەی پەپولەیی لە دەوری کچێك کۆبۆوە
لە تاقیگە
پەرستارێك شوشەی خوێنەکەی شکاندم
سەدان گوڵەشیعری سوری
لێ وەراندم
نەوەکەشم
لاپتۆپەکەی بەردامەوە
پەردەی لەسەر هەزاران نهێنی نێو فۆڵدەرە شاراوەکان هەڵدامەوە،

ئەو چاویلکەی ساڵانێک بوو
نیشتمانم پێدە بینی
لێیان ستاندم
هێڵی نێوان من و خاك و
تەڵی نێو چاویان پساندم.)

شیعری (شکان)ی سەلام عومەرم لە ماڵپەڕی (دەنگەکان)م خوێندەوە، سەرنجی راکێشام و نەمتوانی لە بەرامبەریدا بێدەنگ بم، زۆرقووڵ و پڕ لە وێنەی زیندووە، شیعرەکە بە زمانێکی سادە بەڵام پڕ لە مانا، باس لە زنجیرەیەك «شکان» و «لەدەستدان» دەکات کە لە ئاستی تاکەکەسییەوە دەست پێدەکات و لە کۆتاییدا دەگاتە ئاستی نیشتمانی و گشتی.

لێرەدا شیکردنەوەیەکی قۆناغ بە قۆناغ بۆ دەقەکە دەخەمە ڕوو:

شیکردنەوەی وێنە شێعرییەکان

1- شکانی یەکەم: مۆبایلەکە و جیهانی تەکنەلۆجیا

(لەسەر شەقام مۆبایلەکەم لێ بەربۆوە / دەیان وشەی پەپولەیی لە دەوری کچێك کە بۆوە)

لێرەدا مۆبایلەکە تەنها ئامێرێکی تەکنەلۆجی نییە، بەڵکو سندوقی عەشق و نامە شاردراوەکانە. کەوتنی مۆبایلەکە دەبێتە هۆی ئاشکرابوونی «وشە پەپوولەییەکان» (کە پڕە لە نامەی دڵداری و جوانی). کۆبوونەوەی وشەکان لە دەوری کچێك، وێنەیەکی فانتازیی جوان دەسازێنێت، عەشقێك کە تا ئێستا شاراوە بوو، کەچی بەم کەوتنە تەواوی نهێنییەکان لەسەر شەقامەکە پەرشوبڵاو بووەنەوە.

1- شکانی دووەم: شوشەی خوێن و شیعر

(لە تاقیگە / پەرستارێك شوشەی خوێنەکەی شکاندم / سەدان گوڵەشیعری سوری / لێ وەراندم)

ئەم بەشە زۆر کاریگەرە، شاعیر خوێنی خۆی بە تەنها شلەیەکی بایۆلۆجی نابینێت، بەڵکو خوێنی ئەو «شیعرە»، شکانی شووشەی خوێنەکە لە تاقیگە، یەکسانە بە وەرینی «گوڵەشیعری سوور،»لێرەدا تێکەڵاوبوونێکی تەواو لە نێوان جەستە (خوێن) و ڕۆح (شیعر)دا هەیە، شاعیر لە ڕێگەی خوێن بەربوونییەوە، داهێنانی لێ دەچۆڕێت.

٣. شکانی سێیەم: نەوە و فۆڵدەرە شاراوەکان

(نەوەکەشم / لاپتۆپەکەی بەردامەوە / پەردەی لەسەر هەزاران نهێنی نێو فۆڵدەرە شاراوەکان هەڵدامەوە)

لێرەدا ململانێ یان جیاوازی نێوان نەوەکان (شاعیر و نەوەکەی) دەبینرێت، نەوەی نوێ بە بێباکی یان بە هەڵە (بەردانەوەی لاپتۆپەکە) سنووری تایبەتمەندییەکانی شاعیر دەبەزێنێت، «فۆڵدەرە شاراوەکان» دەکرێت ئەرشیفی تەمەنێك بن، یادگاری کۆن بن، یان ئەو

د□ق□ خاو□ن م□ا□ و تایبەتییان□ ب□ن کە شاعیر نەیدەویست کەس بیانیبینێت، بەڵام تەکنەلۆجیا و نەوەی نوێ ڕووتیاکردنەوە.

4-. شکانی کۆتایی: چاویلکە و نیشتمان (لوتکەی تراجیدیا

)ئەو چاویلکەی ساڵانێك بوو / نیشتمانم پێدەبینی / لێیان ستاندم / هێڵی نێوان من و خاك و / تۆڕی نێو چاویان پساندم.(

ئەمە گرنگترین و قورسترین بەشی شیعرەکەیە، لێرەدا شکانەکە لە کەرەستەی شەخسییەوە (مۆبایل، لاپتۆپ) دەبێتە شکانێکی وجودی و نیشتمانی، چاویلکەکە لێرەدا هێمای «دیدگا»، «ئومێد»، یان ئەو «فلتەر»ەیە کە شاعیر لە ڕێگەیەوە هێشتا جوانییەکانی نیشتمانی پێ دەبینی.

سەندنەوەی چاویلکەکە و پچڕانی «تۆڕی نێو چاو»، کنایەیە لە کوێربوون بەرامبەر بە داهاتووی خاك، یان دابڕانی یەکجارەکیی مرۆڤ لە ناسنامە و نیشتمانەکەی.

سەرنجی گشتی و ڕەخنەیی

زمان و شێواز: زمانێکی زۆر ڕەوان و هاوچەرخی بەکارهێناوە، بەکارهێنانی وشەی وەك (مۆبایل، لاپتۆپ، تاقیگە، فۆڵدەر) هاوئاهەنگە لەگەڵ ژیانی مرۆڤی ئەمڕۆدا و شیعرەکەی لە کلاسیکبوون دوورخستووەتەوە.

مۆسیقا و کێش: سەرواکان و ڕیتمی دێڕەکان (شکاندم، وەراندم، بەردامەوە، هەڵداm□و□، ستاندم، پساندم) مۆسیقایەکی خەمناك و ناوەکییان بە دەقەکە بەخشیوە کە لەگەڵ چەمکی «شکان»دا دەگونجێت.

بونیادی درامی: شیعرەکە هێڵێکی سەرکەوتووی هەیە، لە شتێکی بچوکی سەر شەقامەوە دەست پێدەکات و هێدی هێدی قووڵ دەبێتەوە بۆ ناو جەستە (خوێن)، پاشان خێزان (نەوە)، و لە کۆتاییدا دەگاتە گەورەترین چەمك کە (نیشتمان)ە.

شیعرەکە هاواری مرۆڤێکی هاوچەرخە کە لەبەردەم باهۆزی تەکنەلۆجیا، تێپەڕینی تەمەن، و غەدرەکانی نیشتماندا، هەست بە ڕوتبوونەوە و لەدەستدانی بینایی و پەیوەندییەکانی دەکات، دەستی کاك سەلام خۆش بێت، تێکستێکی زۆر سەرکەوتوو و پڕ مانا و چێژبەخشە.

سەبری زەهاوی
مهاباد